

stát před otázkou, jak převádět pracovníky ze starých provozů do nových. S tím je spojena celá řada problémů, z nichž poukážu na jediný: Které mistry a jak převádět do nových provozů? Kromě psychologických testů by zde měl být uplatněn i sociometrický test, a to ve třech rovinách: Mistry do nových funkcí by sociometricky volili (pozitivně i negativně) 1. dosavadní podřízení pracovníci mistrů (členové pracovních skupin), 2. mistři sami, 3. bezprostřední i další nadřízení mistrů.

Získané podklady budou důležitou objektivní orientací pro řídící pracovníky vybavené příslušnou rozhodovací pravomocí.

V dosavadních kapitolách šlo o postižení skupinové struktury v určité sledované době. Zajímá nás však také, jak se vztahy ve skupinách mění v určitém časovém období. Na tyto otázky odpovídá studium *dynamiky pracovních skupin*.

Za tím účelem byl prováděn opakovaný výzkum pracovní skupiny v koksověného hutního závodu. Prvý výzkum proběhl v dubnu a květnu 1964, a druhý v prosinci 1964 a v lednu 1965. Struktury skupinových vztahů v daném časovém rozpětí (jejich rozdíly) ukazují příslušné sociogramy (str. 134 a 141).

V této kapitole jsou podrobně zpracovány záznamy pozorování vývoje interpersonálních vztahů, který je zajímavým dokladem toho, jak silně pulzujícím činitelem je malá pracovní skupina.

Pro výzkum *integrace pracovních skupin*, který tvoří poslední kapitolu Slejškových *Sociometrických studií*, byla vybrána jedna rozsáhlejší dílna jako celek.

Byly brány v úvahu jednak formální členění dílny do skupin, jednak neformální vazby pracovní a rekreační.

Výchozí hypotéza, podle níž by měly být neformální vazby tím méně intenzivní, čím širší (početnější, mnohotvárnější) jsou skupiny, jejichž rámec je brán v úvahu, se potvrdila jen pokud jde o nejmenší skupiny uvedené dílny. Nepotvrdila se však, pokud jde o střední skupiny (úseky).

Autor nepovažuje výzkum jediného objektu v této otázce za dostačující, ale vyslovuje na jeho podkladě otázku relativního oslabení neformálních vazeb u širších pracovních skupin v tom případě, jde-li o skupiny sukcesivní (pracovně návazné).

Závěrem konstatuje, že „rozdíly ve směřování formálních a neformálních vztahů jsou nejen korektivem principu jediného odpovědného vedoucího, ale i korektivem té jednostrannosti, kterou přináší soudobá dělba práce... Opět se potvrzuje, že maximální shoda formálních a neformálních vztahů v pracovní skupině sotva kdy může být považována za shodu optimální.“

Slejškova práce vnuká otázku využití sociometrických technik při základním výzkumu postavení člověka v průmyslovém závodě. Domnívám se, že pro hlubší poznání členitých a mnohotvárných sociálních procesů v pracovních skupinách, ale i v širší kolektivitě celého závodu bude sociometrický

výzkum nutným komponentem celého souboru ostatních výzkumných metod a technik. Pro splnění tohoto úkolu poskytují *Sociometrické studie* cenné zkušenosti.

Rudolf Battěk

K. M. Bolte, D. Kappe, F. Neidhardt: Soziale Schichtung,
C. W. Leske Verlag, Opladen 1966, 119 str.

Publikace vyšla jako 4. svazek edice *Struktur und Wandel der Gesellschaft*. Tato edice, jejímž vydavatelem a hlavním autorem je mnichovský ordinarius pro sociologii *Karl Martin Bolte*, představuje jakousi skromnou západoněmeckou obdobu Inkelesových *Foundations of Modern Sociology Series*. Dosud zde vyšly svazky věnované sociologické analýze současné epochy, sociologii města a vesnice, sociologii rodiny a demografii. Edice je zřejmě určena zejména studentům sociologie: v „základních sešitech“ podávají autoři hutný přehled problematiky, teoretických přístupů a výzkumných výsledků, přirozeně s akcentem na západoněmecký materiál; jako doplněk slouží drobné svazečky „učebních příkladů“. Vlastní přínos autorů spočívá především ve výběru a systemizaci látky, což není vždy úkol nejsnadnější.

K. M. Bolte, od něhož pochází většina textu svazku věnovaného stratifikaci, je považován autorem: první ze západoněmeckých sociologů uskutečnil začátkem 50. let rozsáhlé výzkumy profesionální prestiže a mobility, řadu let zastupoval NSR v Subcommittee on Social Stratification and Mobility při ISA. Utílá knížka nemá jiných ambicí než zprostředkovat přehlednou informaci o současném stavu teorie stratifikace a šetření, což ovšem při dnešním rozsahu literatury představuje značný problém. Autoři vycházejí především z teoretické diskuse o strukturálně funkcionálním pojetí stratifikace, probíhající od počátku 40. let na stránkách *American Sociological Review* (T. Parsons, K. Davis, W. E. Moore, M. M. Tumin, W. Buckley, D. H. Wrong a další), z výsledků empirických šetření americké společnosti (shrnutí zejména u W. L. Warnera, R. Centerse, P. K. Hatta, R. Bendixe, S. M. Lipseta, B. Barbera, J. A. Kahla a J. A. Davise), z poválečné německé diskuse o třídách v industriální společnosti (zejména T. Geiger, H. Schelsky, R. Dahrendorf) a z empirického materiálu shromážděného většinou v padesátých letech (H. Mayntzová, M. Janowitz, H. J. Daheim, H. Moore, G. Kleinig, E. K. Scheuch a další). Stranou zůstaly jak některé zajímavé výsledky anglické a skandinávské (D. Glass, K. Svalastoga), tak i americké přístupy vycházející z funkcionalistických předpokladů (C. W. Mills, K. B. Mayer, W. H. Goldschmidt).

V úvodních kapitolách se Bolte zabývá formami a determinantami sociální nerovnosti. Vychází z popisu a analýzy „grilling-procesu“, přiřazování sociálního hodnocení jedinci, zabývá se sociální relevancí kritérií, která jsou základem tohoto procesu, zvláště jejich relativitou v různých vztahových sys-

témec, např. podniku, obce, komplexní společnosti. Rozvíjí závažné Hattovo rozlišení mezi prestižem (prestige), vztahujícím se k sociální pozici, a účtou (esteem), vázanou na konkrétní osobu. Otázky spojené s pojmem sociálního statusu řeší poněkud problematickým způsobem: zabývá se sice podmínkami, na nichž závisí jeho jasné určení (převládající hodnotový konsenzus, dominance jedné sociální pozice atd.), vyhýbá se však klíčové otázce, zda je tento pojem použitelný při analýze společnosti, v níž tyto podmínky splněny nejsou, kde tedy nedochází ke „krytalizaci statusu“ (Lenski) a kde „kategorální kontakty“ (Scheuch) probíhají v izolovaných dílčích sociálních systémech. Při empirickém zjištění statusu rozlišuje tři procedury: 1. registrace sociálního chování (prototypem je Warnerova „evaluated participation“), 2. zjištění objektivních indikátorů (obvyklá metoda kombinovaných indexů), 3. sebehodnocení dotazovaných. Je nesporné, že k smysluplným výsledkům lze dojít jen kombinací všech tří přístupů, základní je však přístup druhý, především proto, že je použitelný pro všechny typy sociálních systémů. Pod nederencovaným označením „indikátor statusu“ splývají Boltemu determinanty klíčových sociálních pozic s druhořadými charakteristickými znaky či pouhými „symboly“. Zde je podle našeho názoru jedno z možných východisek kompetentní marxistické kritiky, nikoli v obvyklých sporech o to, co je „objektivní“ a co „subjektivní“. Část věnovaná příčinám existence sociální stratifikace je přehledem dosavadních neuspokojivých řešení: funkcionalistického, normativního Dahrendorfova atd.; zde je ovšem imanentní marxistická kritika předem vyloučena: marxismus postuluje historicitu sociálního rozvrstvení, zatímco všechny ostatní sociologické koncepce vycházejí z předpokladu jeho univerzality.

V následujících kapitolách se Bolte věnuje popisu a analýze rozvrstvení agrární stavovské společnosti a v hlavních rysech sleduje vývoj až po současnost. Používá především Lintonova rozlišení připsaných (ascribed) a získaných (achieved) pozic, vývoj jejich vzájemného vztahu je však nemožné pochopit bez analýzy funkcí a strukturálních proměn rodiny, což autor bohužel opomíjí. Pozoruhodné stanovisko zaujímá Bolte k Schelského teorii „niveлизованé středostavovské společnosti“, zdiskreditované četnými výzkumy v poslední době: považuje tuto kategorii za extrémně ideálnětypický protipól „třídní společnosti“ a odmítá jeho klasifikační vztahení k té či oné konkrétní společnosti.

Jádro knihy tvoří 5. kapitola, věnovaná diferenciaci statusu a vývojovým tendencím stratifikace ve Spolkové republice. V úvodu charakterizuje čtyři typy rozvrstvení, které zjistil při výzkumu obcí v Šlesvik-Holštýnsku: zemědělský typ s jasně vyhraněnými vrstvami, paralelní existenci dvou stratifikačních systémů v obcích, kde vedle zemědělského obyvatelstva žije skupina obyvatel vázaná na průmysl, maloměstský typ stratifikačních agregátů s neostrými hranicemi, a

konečně velkoměstský typ, kde jen v obou extrémních polohách dochází ke krytalizaci statusu, zatímco uprostřed vzniká široké pole „status-inconsistency“. To je také základní model, z něhož vycházejí všechny empirické výzkumy stratifikace v NSR, jejichž výsledky Bolte srovnává (zejména Janowitz, Mayntzová, Scheuch, Moore, Kleining), a konstatuje jejich konvergenci: shodují se, jak ani jinak být nemůže, s tímto výchozím modelem, zvláště v setření jasných hranic mezi vrstvami a ve výrazné tendenci ke kumulaci uprostřed statusového kontinua, takže grafické schéma stratifikační výstavby se podobá dvojité pyramidě. Do jaké míry tyto výsledky odpovídají skutečnosti a nakolik jsou funkcí výchozího modelu, není zde možné diskutovat, domníváme se však, že základní tendenci vývoje industriální společnosti v podstatě odrážejí. Zbývající část kapitoly analyzuje způsob, jímž se promítá sociální rozvrstvení do společenského vědomí, tzn. problematiku tzv. „obrazů společnosti“, „images“ a specifické tendence, projevující se při sebezařazení do tohoto „obrazu“.

Závěrečná kapitola F. Neidhardta zkoumá rozdíly sociálního chování, podmíněné příslušností k určité vrstvě. U „vyšší vrstvy“ zjišťuje snahu vyhnout se demonstrativnímu konzumu i pozornosti veřejnosti (tím se liší od záměrné „publicity“ části šlechty a hvězd zábavního průmyslu), tendenci k patriarchalismu a konzervativismu i značnou sociální distanci k ostatním vrstvám, projevující se především vysokým stupněm sebe reprodukce. „Střední vrstvy“ jsou hlavním objektem politické agitace, vyznačující se specifickou středostavovskou ideologií, snahou diferencovat se především směrem „dolů“, výraznou orientací na vztupnou mobilitu, z čehož vyplývá vzájemná konkurence, „anticipující socializace“ (Merton) a konformismus, orientace na budoucnost, a zejména „vzor odsunutého uspokojení“ (Schneider, Lygaard), projevující se nejvýrazněji v postoji ke vzdělání. U „spodních vrstev“ konstatuje Neidhardt nejnížší možnost vzestupu, nejvýraznější nespokojenost se sociálními poměry, specifické averze a agresivitu, značný rozsah kompenzačního chování a hodnotovou ambivalenci, podmíněnou vyhraněnou „subkulturou“, která se často dostává do konfliktu s převládajícími kulturními vzory.

Neidhardtova závěrečná kapitola je nejproblematictější z celé knihy: přestože všechny konstatované tendence jsou podloženy spolehlivými empirickými pozorováními, shrnuty do pestré mozaiky a vytrženy z konkrétního kulturního, institucionálního atd. kontextu představují obraz značně falešný. Jde totiž o to, jaký *smysl* toto chování dostává v konkrétním sociálním systému. Obecně řečeno: jakou roli hraje sociální rozvrstvení v celkové sociální dynamice Spolkové republiky? Jak se odráží vývoj sociální stratifikace v proměnách politické struktury? Jaký je vztah mezi sociálním rozvrstvením a převládajícím hodnotovým a normativním systémem? Nepředstavovala teorie „niveлизованé